

شاخص‌های بومی شهر خلاق با رویکرد ایرانی اسلامی

رضا مختاری ملک‌آبادی^۱، نفیسه مرصوصی^۲، اسماعیل علی‌اکبری^۳ و داود امینی^۴
تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۴/۲۴، تاریخ تایید: ۱۳۹۴/۵/۲۸

چکیده

تنوع و ظرفیت بسیار بالای عوامل مکانی و فضایی در محیط شهری باعث تنوع زیاد شاخص‌های ضروری برای احراز خلاقیت در مناطق شهری می‌شود. با شاخص‌سازی می‌توان قابلیت‌ها و پتانسیل‌های ارتقاء خلاقیت در شهرها که عاملی برای خلق نوآوری در استعداد فرهنگی و اقتصادی شهرهاست مورد ارزیابی قرار داد. تعیین شاخص‌های مکانی برای شهر خلاق بر اساس فرهنگ ایرانی اسلامی از اولین گام‌ها برای معرفی شهر خلاق ایرانی اسلامی است. در این مقاله، به روش میدانی بر اساس تدوین پرسشنامه CVI و CVR تلاش شد با نظرسنجی از خبرگان و متخصصین حوزه مطالعات شهر خلاق و شهر ایرانی اسلامی نسبت به ارزیابی و تحلیل محتوای شاخص‌های مکانی اثرگذار در ایجاد خلاقیت شهری در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی شهری اقدام شود. بعد از تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده از تعداد ۹۷ زیرشاخص ۱۴ مورد به علت عدم احراز نسبت روایی محتوایی حذف و ۸۳ زیرشاخص در قالب ۱۱ شاخص مورد تأیید قرار گرفت. همچنین اهمیت و نقش شاخص‌های مکانی و فضایی در رشد خلاقیت شهر ایرانی اسلامی محرز گردید.

کلیدواژگان: روایی محتوایی، پایایی، شهر خلاق، شاخص‌های شهر خلاق، شهر خلاق ایرانی اسلامی.

۱. استادیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور، تهران

۲. دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور تهران

۳. دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور تهران

۴. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران

مقدمه

از آنجایی که جامعه جهانی در سدهٔ قرن بیست‌ویکم در حال تغییر پارادایم «از دولت ملت به شهر»^۱ است (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۸)، جایگاه شهرها به‌عنوان عمل‌گرهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی ارتقاء یافته است. خلاقیت شهر به دنبال گسترش فرهنگ سازمانی شهر جهت پرورش قدرت تفکر دوباره شهرها برای ارائه مدلی مناسب در چگونگی تغییر شرایط محیطی در راستای نیل به شکوفایی شهری است (Landry, 2010: 8). اسکات^۲، خلاقیت را به‌عنوان تدبیر و راهکاری می‌داند که با افول سیستم سرمایه‌داری فوردیستی و ظهور اقتصاد جدید فرهنگ‌شناختی^۳، زمان ورود آن به جغرافیای شهری و جغرافیای اقتصادی فرارسیده است (Scott, 2014: 567). وقتی در مناطق شهری صحبت از خلاقیت می‌شود، نگرش نو و جدیدی مطرح می‌شود که به ابعاد ساختاری شهر می‌پردازد و عمدتاً در قالب اقتصادی و فرهنگی مطرح می‌گردد (اکبری‌مطلق، ۱۳۹۲: ۴). بر همین اساس شهرهای خلاق^۴ به علت اینکه پرورش‌دهندهٔ فرهنگ و هنر بوده و عاملی برای تقویت پایه اقتصاد نوآورانه در چارچوب محیط‌های خلاق و نوآورانه است، مورد توجه متخصصان و برنامه‌ریزان شهری قرار گرفته است.

خلاقیت در شهرها نیازمند ایجاد زیرساخت‌های نرم و سخت شامل زیرساخت‌های ذهنی، شیوه نگرش شهر به فرصت‌ها و مشکلات و فراهم نمودن شرایط مکانی و فضایی پرورش خلاقیت از طریق ساختارهای قانونی و بسته‌های تشویقی است (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳). مکان‌های خلاق در فضای شهری نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقاء درجه خلاقیت شهری ایفا می‌کنند. مکان‌هایی که نمادهای فرهنگی شهر را برجسته کرده و در زنده نگه داشتن باورها و اعتقادات فرهنگی، تاریخی، مذهبی، ملی به‌عنوان ستون مستحکم برای بسط تفکر خلاق در بین ساکنان شهرها در راستای ارتقاء حسن تعاون شهروندی برای کمک به توسعه اقتصادی و پایداری فضای شهری بسیار حیاتی است. بیشترین عینیت شهر خلاق ایرانی اسلامی در چارچوب جغرافیای فرهنگی، در مکان‌های و فضاهای جغرافیایی شهر نمود پیدا می‌کند. لذا بررسی‌های جغرافیایی از

1. Form the nation state to the city
 2. Scott Allen J
 3. Cognitive-Cultural
 4. Creative cities

زیربنایی‌ترین مؤلفه‌های ارزیابی میزان خلاقیت شهرهاست. تاکنون تقریباً تمامی نظریه‌پردازان و مؤسسات علمی و پژوهشی فعال در حوزه مطالعات شهر خلاق، شاخص‌های متعددی را برای سنجش میزان خلاقیت شهرها ارائه نموده‌اند. با بررسی بسیاری از شاخص‌های ارائه شده مشخص می‌شود که زیرساخت‌های مکانی و فضایی شهری از جایگاه خاصی در درون‌زایی خلاقیت در شهرها برخوردارند. رابطه مکان و خلاقیت نیز دوسویه است به این معنا که مکان‌ها به‌عنوان بستری برای رشد خلاقیت و خلاقیت عاملی برای نمودهای مکانی خلاق در شهرهای خلاقند.

بیان مسأله

با بررسی شاخص‌های مکانی و فضایی شهر خلاق مشخص می‌شود، اکثر نظریه‌پردازان شهرهای خلاق را بر اساس شاخص‌های متناسب با فرهنگ شهرنشینی کشور خودشان بومی‌سازی کرده‌اند. لذا برخی از شاخص‌های ارائه شده از سوی نظریه‌پردازان غربی با فرهنگ عمومی و ارزش‌های اجتماعی حاکم در شهرهای کشورهای دیگر هم‌خوانی ندارد. شاخص‌هایی مثل کلوب‌های شبانه، فضای فعالیت هم‌جنس‌گراها، نمایشگاه‌های ترویج مد، مؤسسات تولید محصولات فرهنگی مستهجن، کارناوال‌های جنسی مختلط و... جزو شاخص‌های ارائه شده برای ارزیابی خلاقیت شهری است که در فرهنگ شهری و شهرنشینی بعضی از کشورهای اسلامی از جمله ایران جایگاهی ندارند. بنابراین می‌توان گفت در هر کشوری برحسب ویژگی‌های جغرافیایی (طبیعی و انسانی)، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و... حاکم در مناطق شهری، معیارهای منحصر به فردی وجود دارند که با اتکاء به آنها می‌توان به بومی‌سازی شاخص‌های خلاقیت اقدام نمود. بومی‌سازی و خودشکوفایی نظریه شهر خلاق در مناطق شهری ایران بر مبنای دو شاخصه برجسته یعنی؛ ایرانی و اسلامی بودن تبلور پیدا می‌کند. الگوها، ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی و ایرانی با قابلیت‌های آفرینندگی خلاقانه می‌تواند موجب استثناء شدن شهرهای ایرانی اسلامی در بین شهرهای دنیا شده است. در این تحقیق تلاش شده با روش توصیفی و تحلیلی و کار میدانی مبتنی بر طراحی پرسشنامه‌های

تخصصی نسبت روایی محتوایی (CVR)^۱ و شاخص روایی محتوایی (CVI)^۲ معیارهای مکانی مؤثر در در بومی‌سازی شاخص‌های شهر خلاق با رویکرد ایرانی اسلامی مشخص و روایی محتوایی و پایایی شاخص‌ها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

پیشینه تحقیق

بسیاری از نظریه‌پردازان شهر خلاق در نظریه‌های خود به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر جایگاه شاخص‌های مکانی در خلاقیت شهری تاکید دارند. ریچارد فلوریدا^۳ با اینکه تاکید ویژه‌ای بر جایگاه طبقه خلاق^۴ در افزایش خلاقیت در شهرها شهرها دارد. با این حال وی معتقد است شهرها برای کسب خلاقیت باید به مباحث پایه‌ای مکان‌مبنا مثل مدارس خوب، خیابان‌های امن، محیط‌ها و اماکن خانوادگی دوستانه که باعث اطمینان خاطر خانواده‌ها شده، وجود امکاناتی از قبیل مسیرهای دوچرخه‌سواری، پارک‌ها و فضاهای باز متنوع تمرکز کنند. مکان‌هایی که مردم را جذب کرده و انگیزه‌های آنها را برای افزایش ارتباطات تثبیت کند (Florida, 2008: 25). فلوریدا کیفیت مکان‌ها را متذکر شده و عقیده دارد مکان‌های طبیعی شهری بایستی دارای منظره و چشم‌انداز عامه‌پسند، مکان‌های انسان‌ساخت دارای تنوع فضایی و اقتصادی، ساختمان‌ها دارای معماری منحصر به فرد و جذاب، فضاهای سبز و پارک‌ها بایستی با کیفیت باشند (Florida, 2014:201).

جدول ۱: شاخص‌های مکانی شهر خلاق از منظر ریچارد فلوریدا

کیفیت مکان	زیرشاخص‌ها
تنوع	تنوع کارکردی، همسایگی متمایز، تراکم کافی
مطبوعیت‌های ویژه	تسهیلات ورزشی اختصاصی، سرانه رستوران‌ها و مکان‌های تفریح و سرگرمی، فضاهای عمومی برای دیدارهای غیررسمی (فضای سوم) ^۵
سرزندگی؛ فرهنگ	رویدادهای فرهنگی و هنری، سرانه مکانی نمایش صحنه‌های زنده
زیبایی‌شناختی	معماری، پارک‌ها، میراث شهری
محیط، پایداری	قابلیت‌های محیط طبیعی، کیفیت محیطی، مکان‌های صنعتی قدیمی‌تر

منبع: (Jacob, 2013:3)

1. Contain Validity Ratio (CVR)
2. Contain Validity Index (CVI)
3. Richard Florida
4. Creative Class
5. Thid Space

مؤسسه گالوپ^۱ در سال ۲۰۱۱ مطالعاتی را در مورد مکان‌های و فضاهای خلاق شهری انجام داد. در این تحقیق آرایه‌های اجتماعی از قبیل مکان‌های گذران اوقات فراغت و انجام تفریحات، مکان‌های تجمع و ملاقات‌ها، باز بودن و آزادی فضای شهری برای پذیرش بیگانگان، اندازه زیبایی‌شناختی نواحی شامل زیبایی طبیعی و فضاهای سبز از شاخص‌های خلاقیت شهری محسوب گردیده است (Knight Foundation, 2011).

چارلز لندری^۲ در مطالعات خود برای ارزیابی میزان خلاقیت شهرها مکان و ساخت مکانی، ناحیه‌بندی، تنوع، سرزندگی و جلوه شهری، وسایل ارتباطی، اتصال و ارتباط شبکه‌ای، زیست‌پذیری و آسایش و رفاه در شهرها را مورد تأکید قرار داده است (لندری و بیانچینی، ۱۳۹۳: ۴۲-۳۴).

از منظر وانولو^۳ عناصر تشکیل‌دهنده نظریه شهر خلاق مشتمل بر فناوری، چند فرهنگ‌گرایی، تسامح و تساهل، وجود محیط فرهنگی تکثرگرا، محیط‌های اجتماعی باز از نظر فرهنگی و افزایش فرصت‌های تعاملات اجتماعی است (Vanolo, 2008: 372).

جدول ۲: شاخص‌های شهر خلاق وانولو

شاخص	توضیح
منظر	وجود نشانه‌ها، نمادها، المان‌ها و چشم‌اندازهای متنوع که در عین کثرت، یکپارچه باشند.
هنر	ارتقاء هنرهای جدید و تقویت میراث‌های هنری قدیمی شهر
تنوع	شهری مملو از نژادها و قومیت‌های مختلف جهان و توریست‌پذیری بالا
فضاهای عمومی	وجود پارک‌های متعدد، ساخت و ارتقاء مکان‌های عمومی و فضاهای مدنی جدید
آموزش عالی	تعداد دانشگاه‌ها و مراکز علمی و پژوهشی در شهر

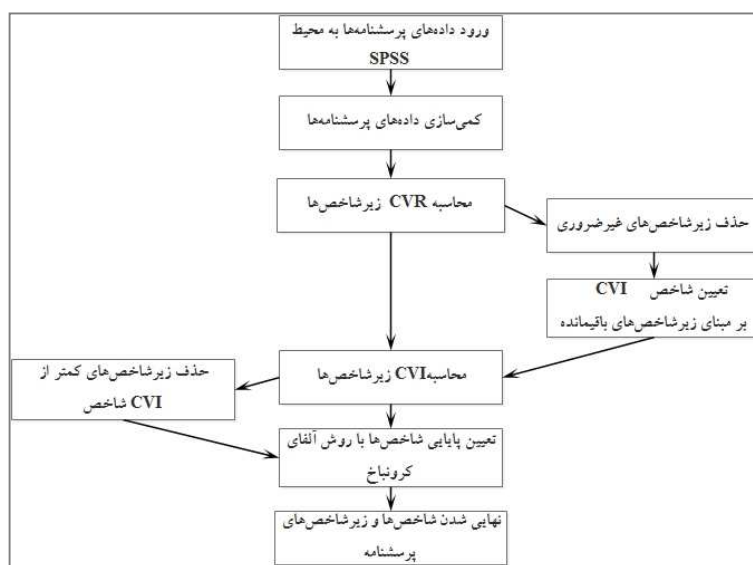
منبع: (اشتری و مهدنژاد، ۱۳۹۳: ۴۲)

1. Gallup
2. Charles Landry
3. Vanolo

روش تحقیق

برای انجام این تحقیق با مشورت از اساتید و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی شهری، ابتدا ۱۱ شاخص کلی به‌عنوان شاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی تدوین گردید. این شاخص‌ها شامل شاخص طبقه خلاق، خلاقیت فرهنگی، خلاقیت مذهبی، خلاقیت آموزشی و پژوهشی، خلاقیت اکولوژیکی، خلاقیت تاریخی، خلاقیت اجتماعی، خلاقیت طراحی و معماری، خلاقیت اقتصادی، خلاقیت ارتباطی، خلاقیت بهداشتی و درمانی بوده است. در ادامه در راستای مدون نمودن شاخص‌های مکانی و فضایی تعداد ۹۷ زیرشاخص و معیار برای شاخص‌های ۱۱ گانه تهیه و در چارچوب دو پرسشنامه در اختیار متخصصان و اساتید قرار گرفت. جامعه آماری تحقیق تعداد ۲۵ نفر از متخصصان و اساتید حوزه‌های شهرسازی، معماری و برنامه‌ریزی شهری قرار گرفت. تعیین روایی محتوایی و پایایی زیرشاخص‌ها بر اساس الگوی زیر صورت گرفت:

نمودار ۱. الگوی تعیین روایی محتوایی و پایایی زیرشاخص‌های پرسشنامه

روش انجام کار

ورود داده‌ها:

داده‌های مربوط به قضاوت افراد پانل ارزیاب (متخصصان) در پرسشنامه‌ها جهت انجام

محاسبات ریاضی و آماری وارد نرم‌افزار SPSS19 گردید.

کمی‌سازی داده‌ها برای محاسبه CVR:

برای ارزیابی کمی روایی محتوا و جهت اطمینان از این که مهم‌ترین و صحیح‌ترین محتوا (ضرورت سؤال) پرسشنامه سنجش، لازم بود نسبت روایی محتوا (CVR) محاسبه گردید. برای تعیین روایی محتوایی پرسشنامه، به تعداد ۲۵ نفر از متخصصان و اساتید حوزه‌های شهرسازی، معماری و برنامه‌ریزی شهری ارسال گردید. متخصصان و اساتید شامل، تعداد ۵ نفر دانشیار، ۵ نفر استادیار، ۱۱ نفر دانشجوی دکتری و ۴ نفر کارشناسی ارشد بوده‌اند که در زمینه شهر خلاق و شهر ایرانی اسلامی دارای سوابق و آثار علمی از قبیل تألیف کتاب، پروژه تحقیقاتی، مقاله علمی پژوهشی و ارائه مقاله در همایش‌ها را دارا بودند. از متخصصان درخواست شد که در خصوص ۹۷ زیرشاخص پرسشنامه به صورت «ضروری است»، «ضروری نیست ولی مفید است»، «ضرورتی ندارد» پاسخ دهند. برای کمی‌سازی آرای اعضای پانل ارزیاب (متخصصان) ابتدا پاسخ‌ها بر اساس محاسبه فراوانی اعضایی که به گزینه E (ضروری) تعلق گرفته بود در محیط نرم‌افزار SPSS19 استخراج و در ادامه با استفاده از رابطه (۱)، CVR محاسبه و با جدول لاوشی^۱ انطباق داده شد. با توجه به تعداد اعضای پانل ارزیاب (متخصصان) اعداد بالاتر از ۰/۳۹ مورد قبول واقع شد.

$$CVR = \frac{Ne - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}} \rightarrow \text{رابطه (۱)}$$

- Ne = تعدادی از اعضای پانل ارزیاب است که در آن زیرشاخص، گویه «ضروری» را انتخاب نموده باشند
- N = تعداد کل اعضای گروه ارزیاب

مقادیری که به CVR اختصاص می‌یابد عبارتست از:

- هنگامی که کمتر از نیمی از افراد گزینه «ضروری» را انتخاب می‌کنند، CVR منفی است.
- هنگامی که نیمی از افراد گزینه «ضروری» و نیمی دیگر گزینه‌های دیگر را انتخاب کنند، CVR صفر می‌شود.
- هنگامی که همه افراد گزینه «ضروری» را انتخاب می‌کنند، CVR برابر ۱ می‌شود (که به منظور تبدیل آسان‌تر به مقدار ۰/۹۹ تعدیل می‌شود).
- هنگامی که تعداد افرادی که گزینه «ضروری» را انتخاب می‌کنند بیشتر از نیم، ولی کل افراد را شامل نمی‌شوند، CVR بین صفر و ۰/۹۹ به دست می‌آید (حسن‌زاده رنگی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳).

جدول ۳: حداقل مقادیر CVR قابل قبول بر مبنای تعداد متفاوت اعضای پانل (ارزیابان) از منظر لاوشی

تعداد اعضای پانل ارزیاب	حداقل مقادیر CVR قابل قبول
۵ تا ۷	۰/۹۹
۸	۰/۸۵
۹	۰/۷۸
۱۰	۰/۶۲
۱۵	۰/۴۹
۲۰	۰/۴۲
۲۵	۰/۳۷
۳۰	۰/۳۳
۳۵	۰/۳۱
۴۰	۰/۲۹

منبع: محمدیگی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۶۲

در هنگام تفسیر CVR فرضیات زیر قابل استفاده است: (لاوشی به نقل از حسن‌زاده‌رنگی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳).

الف. هنگامی که همه اعضای پانل ارزیاب با ضروری بودن یک آیتم موافق هستند، اینگونه

برداشت می‌شود که این آیتم کاملاً غیر ضروری است.

ب. هنگامی که همه اعضای پانل ارزیاب با ضروری بودن موافق هستند، دو حالت وجود دارد؛ یا همه آنها اشتباه می‌کنند، یا همه قضاوتی درستی داشته‌اند. از آنجایی که آنها به عنوان یک متخصص اظهار نظر می‌کنند، بایستی نتیجه گرفت که آیتم به طور قابل توجهی ضروری در نظر گذشته شود.

ج. در رابطه با موارد شک برانگیز، دو فرضیه زیر که بر اساس اصول روانشناسی بنا نهاده شده‌اند قابل تصور است:

- هر زیرشاخصی که توسط بیش از نیمی از اعضای پانل ارزیاب، ضروری تشخیص داده شود، از درجه‌ای از روایی محتوایی برخوردار است.
- هر اندازه که تعداد اعضای بیشتری به ضروری بودن یک سؤال رأی موافق دهند (فراتر از ۵۰ درصد) به همان اندازه از میزان روایی بالاتری برخوردار است.

تعیین میانگین عددی قضاوت‌های اعضای پانل

بر مبنای پیشنهاد لاوشی، به منظور محاسبه مقدار میانگین عددی قضاوت تعلق گرفته به هر جزء ابزار، تبدیل‌های زیر در پرسشنامه روایی‌سنجی انجام می‌شود:

- - ضروری بودن معادل؛ عدد دو
- - مفید بودن و عدم ضرورت معادل؛ عدد یک
- - غیر ضروری بودن معادل؛ عدد صفر

تعیین معیارهای پذیرش یا رد سؤالات:

معیارهای زیر در پذیرش یا رد سؤالات پرسشنامه به کار رفته است:

- الف. پذیرش بی‌قید و شرط زیرشاخص در صورتی که مقدار CVR آن مساوی یا بیشتر از ۰/۳۷ باشد. این عدد با توجه به تعداد اعضای ۲۵ نفره پانل متخصصان از جدول ۳ استخراج می‌گردد.
- ب. پذیرش زیرشاخص در صورتی که مقدار CVR آن بین صفر و ۰/۳۷ باشد و میانگین عددی قضاوت‌ها مساوی یا بیش از ۱/۵ شود. این مقدار CVR نشان می‌دهد که بیشتر از نیمی از افراد اعضای پانل ارزیاب گزینه ضروری را انتخاب کرده‌اند. لذا در این حالت میانگین قضاوت‌ها به

گزینه ضروری نزدیک‌تر است.

ج. رد زیرشاخص در صورتی که مقدار CVR آن کمتر از صفر شود و میانگین عددی قضاوت‌ها کمتر از ۱/۵ شود. CVR کمتر از ۱/۵ بدان معناست که کمتر از نیمی از افراد گزینه ضروری را انتخاب کرده‌اند و میانگین عددی قضاوت‌ها به گزینه مفید و غیرضروری نزدیک‌تر است.

در این تحقیق مطابق جدول (۴)، CVR تمامی ۹۷ زیرشاخص مورد محاسبه و ارزیابی قرار گرفت. تعداد ۱۳ زیرشاخص که CVR کمتر از صفر داشته و میانگین عددی قضاوت‌های معیارها کمتر از ۱/۵ بوده از لیست زیرشاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی حذف گردید. ۸۴ زیرشاخص باقیمانده در قالب پرسشنامه دوم مجدداً در اختیار اعضای پانل ارزیاب قرار گرفت تا بر مبنای شاخص مربوطه روایی محتوایی زیرشاخص‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد.

جدول ۴: مقادیر CVR، میانگین عددی قضاوت‌ها و نتایج سنجش شاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی

شاخص	زیرشاخص‌ها	CVR	میانگین عددی	پذیرش یا رد
معیارهای طبقه خلاق در شهر خلاق ایرانی اسلامی	برخورداری از عقلانیت ایرانی و اسلامی	۰/۱۲	۱/۵۲	پذیرش
	ایده‌پردازی و داشتن ابتکارات علمی و هنری و فرهنگی	۰/۷۶	۱/۸۴	پذیرش
	برخورداری از توان و قابلیت سؤال‌پردازی	۰/۳۶	۱/۵۶	پذیرش
	داشتن اصالت فرهنگی ایرانی اسلامی در تفکر	۰/۴۴	۱/۶۸	پذیرش
	انعطاف‌پذیری در تفکر خلاقانه	۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
	داشتن تفکر ارزشی و خدامحوری	۰/۱۲	۱/۵۲	پذیرش
	حس مشارکت جویی بالا و معتمد بودن برای مدیریت شهری	۰/۲۸	۱/۶	پذیرش
	واگرایی، همگرایی، عینیت و انتزاعی تفکر	-۰/۰۴	۱/۳۲	رد
	محوریت قرار دادن دانش و فناوری نوین خلاقانه	۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
	فناوری، استعداد و تساهل با محوریت جهانی‌بینی اسلامی	۰/۶	۱/۷۲	پذیرش
	داشتن ایده‌های مهارتی و تحول‌گرا	۰/۶	۱/۷۶	پذیرش
	معیارهای مکانی و تقابلی خلاقیت فرهنگی شهر خلاق ایرانی اسلامی	صنایع فرهنگی مؤثر در رشد نسبت سرمایه فرهنگی ایرانی اسلامی در شهر	۰/۶	۱/۸
تعداد و سرانه‌های سینماها، سالن‌های نمایش، آمفی‌تئاترها (تماشاخانه‌ها)		۰/۶۸	۱/۸۴	پذیرش
تعداد و سرانه‌های مکانی و فضایی فرهنگسراهای مروج فرهنگ ایرانی اسلامی		۰/۷۶	۱/۸۸	پذیرش
موزه‌های معرف میراث فرهنگ ایرانی اسلامی		۰/۷۶	۱/۸۸	پذیرش
امکان و فضاهای فرهنگی بین‌المللی در تسامح فرهنگ ایرانی اسلامی و شناساندن آن در سطح دنیا		۰/۷۶	۱/۸۴	پذیرش
امکان و فضاهای فرهنگی مؤثر در رقابت‌پذیری فرهنگی شهر ایرانی اسلامی با سایر فرهنگ‌ها		۰/۷۶	۱/۸۴	پذیرش
امکان و فضاهای فرهنگی درآمدزا و اثرگذار در رشد اقتصاد شهر ایرانی اسلامی		۰/۶۸	۱/۸۴	پذیرش
آموزشگاه‌ها و مؤسسات فرهنگی فعال در سطح شهر		۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
مکان‌ها و فضاهای شهری مؤثر در زنده نگه داشتن فرهنگ عاشورایی به عنوان نمادی برای فرهنگ ظلم ستیزی و نوع‌دوستی در شهر ایرانی		۰/۲	۱/۵۶	پذیرش
جشنواره‌ها و همایش‌های فرهنگی و هنری فعالیت‌های فرهنگی بومی ایرانی اسلامی		۰/۴۴	۱/۷۲	پذیرش
کتابخانه‌های عمومی برای پشتوانه‌سازی فرهنگی بر مبنای جهانی‌بینی اسلامی		۰/۴۴	۱/۷۲	پذیرش

شاخص	زیرشاخص‌ها	CVR	میانگین عددی	پذیرش یا رد
	گالری‌ها و هنرکده‌ها و مراکز هنری آکادمیک	۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای فرهنگی مؤثر در نشان دادن تساهل فرهنگی اسلام شیعی در شهر ایرانی مثل مؤسسات انتشاراتی فعال در حوزه مطالعات ایرانی اسلامی	۰/۱۲	۱/۵۲	پذیرش
	باغ‌موزه‌های دفاع مقدس در جایگاه نماد استقامت فرهنگ ایرانی اسلامی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت	-۰/۱۲	۱/۳۲	رد
معیارهای مکانی و فضایی خلاقیت مذهبی شهر خلاق ایرانی اسلامی	تعداد و سرانه‌های کاربری‌های مذهبی در سطح شهر	۰/۱۲	۱/۴۴	رد
	توسعه ایده‌های خلاقانه در کاربری‌های مذهبی بر مبنای فرهنگ ایرانی	۰/۶۸	۱/۸۸	پذیرش
	محوریت مساجد با نقش‌آفرینی متنوع در حوزه‌های دینی، مذهبی، فرهنگی و آموزشی	۰/۲۸	۱/۶۴	پذیرش
	امکان و فضاهای آموزشی و پژوهشی در حوزه‌های دینی و مذهبی	۰/۳۶	۱/۵۶	پذیرش
	جایگاه حسینیه‌ها، زینیه‌ها و امام‌زاده‌ها در شهرها به عنوان کاربری مذهبی مختص شهرهای ایرانی	۰/۰۴	۱/۳۲	رد
	جایگاه اماکن و فضاهای مذهبی در گسترش اجتماعات انسانی مؤثر در خلاقیت شهری	۰/۱۲	۱/۴۸	رد
	هیأت‌های عزاداری و خلاقیت‌های فرهنگ عاشورایی و حسینی در بسط کارناوال‌های مذهبی و فرهنگی عامه‌پسند در شهرهای ایرانی	۰/۲۸	۱/۴۸	رد
	دارالقرآن‌ها و سایر مراکز آموزشی قرآن و احادیث	-۰/۱۲	۱/۳۲	رد
	وجود اماکن مذهبی سایر ادیان توحیدی و غیرتوحیدی برای نمایش تساهل و هم‌زیستی و هم‌افزایی مسالمت‌آمیز مسلمان ایرانی شیعی با سایر ادیان و مذاهب	۰/۵۲	۱/۷۲	پذیرش
	معیارهای مکانی و فضایی خلاقیت آموزشی و پژوهشی بر شهر خلاق ایرانی اسلامی	تعداد و سرانه فضاهای آموزشی در مقطع کودکستان و مهدکودک مؤثر در پرورش استعدادها و فکری کودکان بر مبنای فرهنگ ایرانی اسلامی	۰/۲۸	۱/۶۴
سرانه‌های آموزشی در مقاطع مختلف تحصیلی شامل مدارس عمومی و استعدادهای درخشان و نمونه‌های مردمی دولتی و غیرانتفاعی		۰/۱۲	۱/۵۲	پذیرش
دانشگاه‌ها به عنوان به عنوان کانون اصلی بارورکننده طبقه خلاق شهری		۰/۶۸	۱/۸۴	پذیرش
کانون‌های اندیشه در رشته‌های علمی برای توسعه هم‌اندیشی برای خلق ایده‌های نو		۰/۶	۱/۷۶	پذیرش
مؤسسات و آموزشگاه‌های مهارتی مؤثر در ارتقاء مهارت‌های فردی طبقه خلاق شهری		۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
شرکت‌های دانش‌بنیان به عنوان کانون‌های بومی‌سازی تفکر، ایده‌پردازی و خلاقیت		۰/۶۸	۱/۸۴	پذیرش
مؤسسات و شرکت‌های کارآفرین در اشتغال نیروی جوان در شهر ایرانی اسلامی		۰/۴۴	۱/۷۲	پذیرش
کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان		۰/۵۲	۱/۷۶	پذیرش
پژوهشگاه‌ها و پارک‌های علم و فناوری مؤثر در خلق ایده‌های جدید		۰/۶۸	۱/۸۴	پذیرش
معیارهای مکانی و فضایی خلاقیت اکولوژیکی شهر خلاق ایرانی اسلامی		تعداد و سرانه‌های فضای سبز در سطح شهر	۰/۴۴	۱/۶
	باغ ایرانی نمادی از خلاقیت اکولوژیکی در فضای شهر ایرانی اسلامی	۰/۵۲	۱/۷۲	پذیرش
	فضای سبز عامل روانشناختی در القای زیبایی خالق زیبایی‌ها	۰/۵۲	۱/۶۸	پذیرش
	فضای سبز فضای توسعه مراودات شهروندان و بسط اجتماعات شهری	۰/۲۸	۱/۵۲	پذیرش
	سبک طراحی خلاقانه فضاهای سبز و تفرجگاه‌های اکولوژیکی بر مبنای فرهنگ ایرانی و اسلامی	۰/۴۴	۱/۷۲	پذیرش
	جایگاه مکان‌ها و فضاهای سبز و اکولوژیکی در تلطیف هوا، زیبایی شهری، القاء بهشت برین، حس شادابی و طراوت شهروندان	۰/۴۴	۱/۶	پذیرش
	کارکردهای متنوع مکان‌ها و فضاهای سبز جایگاهی برای ارتقاء کنش فرهنگی و اجتماعی در برگزاری جشن‌های ملی و مذهبی، مسابقات و سرگرمی‌ها	۰/۵۲	۱/۶۸	پذیرش
	نمود و ظهور خلاقانه نمادهای بومی فرهنگی، مذهبی، تاریخی، جغرافیایی، هنری و ادبی در فضاهای سبز و اکولوژیکی	۰/۶	۱/۷۲	پذیرش
	تفرجگاه‌های اکولوژیکی کانونی برای القای طبیعت و گذران اوقات فراغت، و سرزندگی	۰/۳۶	۱/۵۲	پذیرش

شاخص	زیرشاخص‌ها	CVR	میانگین عددی	پذیرش یا رد
معماری مکانی و فضایی خلاقیت تاریخی شهر خادق ایرانی اسلامی	میراث تاریخی به عنوان بستری برای خلق ایده‌های نو شهری در عصر پسامدرن و فراسامدرن	۰/۶	۱/۸	پذیرش
	میراث تاریخی به عنوان بستری برای خلق ایده‌های نو شهری در عصر پسامدرن و فراسامدرن	۰/۶	۱/۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای ملموس تاریخی ایرانی و اسلامی در میراث فرهنگی و هویت شهر ایرانی اسلامی	۰/۶	۱/۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای تاریخی در جایگاه جاذبه توریستی	۰/۸۴	۱/۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای تاریخی تلفیق شده در فضاهای مدرن شهری	۰/۴۴	۱/۶۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای تاریخی نمادی برای خودنمایی قابلیت‌های ملی، فرهنگی و مذهبی	۰/۴۴	۱/۷۲	پذیرش
	آثار تاریخی ملموس و غیرملموس شهری عاملی برای ارتقاء انگیزه‌های تفکر خلاقانه ساکنین شهر	۰/۵۲	۱/۷۶	پذیرش
	آثار فاخر تاریخی ایرانی اسلامی در شکوفایی شهری و ایده‌پردازی برای برنامه‌ریزی شهر خلاق	۰/۵۲	۱/۷۶	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای عمومی عاملی اثرگذار در شکل‌گیری جغرافیای فرهنگی شهر	۰/۳۶	۱/۶۴	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای عمومی نمایانگر جهان‌بینی ایرانی اسلامی (مثل برج‌ها و نمادها و نشانه‌ها)	۰/۴۴	۱/۶۸	پذیرش
معماری مکانی و فضایی خلاقیت اجتماعی شهر خادق ایرانی اسلامی	مکان‌ها و فضاهای عمومی در نمود طراحی و معماری ایرانی اسلامی	۰/۶	۱/۸	پذیرش
	مکان‌ها و فضاهای عمومی در تساهل و تسامح فرهنگی شهر	۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
	جایگاه مکان‌های و فضاهای عمومی در جنب و جوش و سرزندگی شهری	۰/۵۲	۱/۷۲	پذیرش
	جایگاه اماکن و تأسیسات ورزشی با محوریت ورزش‌های بومی و ملی مثل زورخانه‌ها	۰/۲۸	۱/۶	پذیرش
	رستوران‌ها و هتل‌ها در ارائه اغذیه بومی ایرانی اسلامی	۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
	مکان‌های عمومی و پاتوق‌های شبانه‌روزی بومی و سنتی ایرانی مثل قهوه‌خانه‌ها و سفره‌خانه‌های سنتی	۰/۳۶	۱/۵۶	پذیرش
	محل‌محوری عاملی برای رفع بوروکراسی زاید و کمکی برای توسعه شهری	۰/۵۲	۱/۶۸	پذیرش
	توسعه انجمن‌های همسایگی، انجمن‌های خیریه و تعاونی‌ها برای پرورش سرمایه اجتماعی خلاق	۰/۵۲	۱/۷۶	پذیرش
	طراحی مکان‌ها و فضاهای شهری بر مبنای معماری ایرانی اسلامی	۰/۵۲	۱/۷۶	پذیرش
	خلاقیت در منظر شهر بر مبنای اصول معماری ایرانی اسلامی	۰/۶	۱/۸	پذیرش
معماری مکانی و فضایی خلاقیت تاریخی شهر خادق ایرانی اسلامی	توسعه المان‌های مکانی و فضایی هویت‌بخش در سطح شهر	۰/۶	۱/۷۶	پذیرش
	محوریت اصول اسلامی مثل معنویت، جذابیت، خلاقیت، ایمنی، راحتی و... در معماری فضاهای شهری	۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
	طراحی خلاقانه نمادهای هنری، نقاشی، ادبی، عرفانی و مذهبی در معابر و فضاهای عمومی	۰/۶	۱/۸	پذیرش
	خودنمایی هنرهای تجسمی در معماری فضاهای عمومی شهری	۰/۴۴	۱/۶۸	پذیرش
	طبیعت‌گرایی در معماری و طراحی شهری	۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
	تراکم متناسب کاربری‌های شهری بر مبنای اصول معماری ایرانی اسلامی	۰/۰۴	۱/۴	رد
	امکان و فضاهای تجاری مؤثر در رونق اقتصاد شهری با معیار ایرانی اسلامی	۰/۶۸	۱/۸	پذیرش
	جایگاه تاریخی و ریشه‌دار اماکن و فضاهای تجاری در سطح شهر ایرانی اسلامی	۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
	بازار کانون خلاقیت اقتصادی، فرهنگی و معماری و طراحی در فضای شهر ایرانی اسلامی	۰/۶۸	۱/۷۶	پذیرش
	مراکز و فضاهای تجاری بین‌المللی بر مبنای اصول تجارت ایرانی اسلامی	۰/۳۶	۱/۶۴	پذیرش
معماری مکانی و فضایی خلاقیت اقتصادی شهر خادق ایرانی اسلامی	صنایع خلاق پرتو و بوم‌محور منبعث از فرهنگ ایرانی اسلامی	۰/۴۴	۱/۶۸	پذیرش
	تولیدات فرهنگی بستری برای توسعه اقتصاد شهری	۰/۵۲	۱/۶۸	پذیرش
	حاکمیت اقتصاد دانش‌بنیان در امور مالیاتی، تجارت و بانکداری شهر بر مبنای مکتب ایرانی و اسلامی	۰/۵۲	۱/۶۸	پذیرش
	جایگاه شبکه‌های ارتباطی در ارتقاء سرعت عمل شهروندان و سیر تحولات شهری	۰/۲۸	۱/۵۲	پذیرش
	خیابان‌ها بستر زایش و رویش خلاقیت شهری	۰/۲	۱/۵۶	پذیرش
	تحقق ایده‌پردازی فلسفی، هنری، فرهنگی، ادبی، معنوی و مذهبی با پرسه زدن در خیابان‌های شهر	-۰/۱۲	۱/۳۶	رد
	توسعه فضاهای ارتباطی سطحی و زیرسطحی بر مبنای فرهنگ بومی ایرانی اسلامی	۰/۴۴	۱/۶۴	پذیرش
	تأکید بر انسان‌محوری شهر در طراحی شبکه‌های ارتباطی شهری	۰/۵۲	۱/۷۲	پذیرش

شاخص	زیرشاخص‌ها	CVR	میانگین عددی	پذیرش یا رد
شاخص‌های کلان: نظام سلامت بهداشتی و درمانی شهر خلاق ایرانی اسلامی	شبکه‌ها و ایستگاه‌های حمل و نقل هوایی سطحی و زیرسطحی (مترو)، ایستگاه‌ها و مسیرهای دوچرخه، پیاده‌راه‌ها	۰/۲	۱/۵۶	پذیرش
	ایستگاه‌های مترو مکان‌هایی برای توسعه مراودات غیررسمی، تبلیغات، فعالیت‌های فرهنگی بومی	۰/۰۴	۱/۵۲	پذیرش
	کاربری‌های بهداشتی و درمانی عاملی در ارتقاء سطح سلامت جسمی و روحی شهروندان	۰/۲	۱/۴۴	رد
	سراهنه‌های استاندارد لازمه نقش‌آفرینی مکان‌ها و فضاهای بهداشتی و درمانی	۰/۲	۱/۵۲	پذیرش
	مراکز درمانی و بهداشتی ترویج دهنده طب سنتی ایرانی اسلامی	۰/۲	۱/۵۶	پذیرش
	جایگاه اماکن و فضاهای بهداشتی در رشد تسامح شهری، رونق اقتصادی شهر و جذب گردشگر درمانی	۰/۱۲	۱/۴۸	رد
	مراکز و مؤسسات حمایت از بیماران خاص	-۰/۰۴	۱/۱۶	رد
	مراکز درمان کودکان سرطانی	-۰/۲	۱/۱۲	رد

شاخص روایی محتوایی (CVI):

پس از تعیین و محاسبه CVR، و برای اطمینان از اینکه زیرشاخص‌ها ابزار به بهترین نحو جهت اندازه‌گیری محتوا طراحی شده، از پرسشنامه شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. بررسی CVI بر اساس شاخص روایی محتوای والتز و باسل^۱ صورت گرفت. CVI معادل میانگین مقادیر CVR سؤالات باقیمانده در مدل، آزمون یا ابزار روا شده می‌باشد. CVI نشان‌دهنده جامعیت قضاوت‌های مربوط به روایی یا قابلیت اجرای مدل، آزمون یا ابزار نهایی است. هر چقدر روایی محتوایی نهایی بالاتر باشد، مقدار CVI به سمت ۰/۹۹ میل می‌کند و برعکس.

تعیین شاخص CVI:

بدین منظور مجدداً پرسشنامه جهت محاسبه CVI به ۲۵ نفر از متخصصان مزبور ارسال گردید و از آنها خواسته شد که در مورد هر یک از ۹۷ سوال، سه معیار زیر را بر اساس طیف لیکرتی چهار قسمتی اظهار نظر نمایند: مربوط بودن، ساده بودن و واضح بودن. (مثلاً ۱. واضح نیست، ۲. نسبتاً واضح است، ۳. واضح است، ۴. کاملاً واضح است). بدین منظور امتیاز CVI به وسیله مجموع امتیازات موافق برای هر آیتم که رتبه ۳ و ۴ (بالاترین نمره) کسب کرده‌اند بر تعداد کل جامعه آماری تحقیق محاسبه می‌گردد.

$$CVI = \frac{\sum_n^1 CVR}{\text{Retained number}} \rightarrow \text{رابطه (۲)}$$

- CVR = تبدیل صورت خطی و مستقیم اعضای گروه پانل است که عبارت «ضروری» را انتخاب کرده‌اند.
- Retained number = تعداد سؤالات باقیمانده است.

در این تحقیق پس از روایی‌سنجی یک بُعد تعداد ۱۳ سؤال حذف شد. در نهایت ۸۴ سؤال باقی ماند. مقدار شاخص روایی سؤالات باقیمانده بر اساس رابطه (۲) به شرح ذیل محاسبه گردید.

$$CVI = \frac{40/8}{84} = 0/49$$

بنابراین مقدار شاخص روایی محتوایی مورد قبول برای پرسشنامه دوم ۰/۴۹ محاسبه گردید. یعنی معیارهایی مورد قبول خواهند بود که CVI آنها بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۴۹ باشند. اندازه روایی محتوایی بر اساس رابطه (۳) محاسبه می‌شود.

$$CVI = \frac{\text{مجموع تعداد اعضای پانل ارزیاب که به آیت‌نمره ۳ و ۴}}{\text{تعداد کل پانل ارزیاب}} \rightarrow \text{رابطه (۳)}$$

بعد از محاسبه فراوانی تعداد پاسخ‌هایی که ۳ و ۴ بوده در نرم‌افزار، تمامی ۸۴ زیرشاخص مربوطه مورد ارزیابی قرار گرفت تا اندازه روایی محتوایی‌شان بر مبنای شاخص ۰/۴۹ مورد سنجش قرار گیرد. بعد از انجام محاسبات مربوطه، اندازه CVI زیرشاخص «برخوردار بودن از عقلانیت ایرانی و اسلامی» که زیرمجموعه شاخص طبقه خلاق بود، ۰/۳۶ محاسبه گردید که به علت اینکه کمتر از ۰/۴۹ بود از لیست زیرشاخص‌ها حذف گردید.

تعیین پایایی پرسشنامه:

پایایی^۱ یا سازگاری درونی نشان دهنده این است که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی را به دست می‌دهد. برای اندازه‌گیری پایایی از شاخصی به نام ضریب

1. Reliability

پایایی استفاده می‌شود. دامنه ضریب پایایی بین صفر و ۱+ است. ضریب پایایی صفر معرف عدم پایایی و ضریب پایایی ۱+ معرف پایایی کامل است (حسن‌زاده رنگی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۷). در این مرحله داده‌های پرسشنامه‌ای که CVI آن نهایی شده بود با ۸۳ زیرشاخص، در نرم‌افزار SPSS19 وارد شد. در ادامه پایایی پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ^۱ مورد سنجش قرار گرفت که حاصل آن ۰/۹۶ بود. از آنجایی که ۰/۹۶ به صورت معناداری از ۰/۷ بزرگ‌تر است، نشانگر آن است که پرسشنامه دارای سازگاری درونی قوی است.

نتیجه‌گیری

با تجزیه و تحلیل صورت گرفته روی ۱۱ شاخص پیش‌بینی شده با تعداد ۹۷ زیرشاخص، برای تعیین ضرورت استفاده از زیرشاخص‌ها در چارچوب پرسشنامه نسبت روایی محتوایی (CVR)، تعداد ۱۳ زیرشاخص واجد احراز حداقل مقدار CVR یعنی ۰/۳۷ نبودند. لذا با حذف ۱۳ زیرشاخص، شاخص روایی محتوایی بر اساس ۸۴ زیرشاخص محاسبه گردید که مقدار حداقلی آن ۰/۷ محاسبه شد. در ادامه بر مبنای همین شاخص، پرسشنامه CVI که یک پرسشنامه طیف لیکرت ۴ گزینه‌ای برای بررسی آیت‌های مربوط بودن، واضح بودن و ساده بودن طراحی شده بود، مورد ارزیابی قرار گرفت و تعداد یک زیرشاخص واجد احراز حداقل مقدار CVI یعنی ۰/۷ نبود که با حذف آن شاخص‌های شهر خلاق ایرانی اسلامی با ۸۳ زیرشاخص مورد تأیید نهایی قرار گرفت. با تجزیه و تحلیل جواب‌های احراز شده مشخص شد متخصصان حوزه برنامه‌ریزی شهری مکان‌ها و فضایی را به‌عنوان شاخص قیاس خلاقیت شهر ایرانی اسلامی تأیید می‌کنند که متبلور از فرهنگ ایرانی و اسلامی بوده و نمادی برای تقویت خلاقیت مذهبی، فرهنگی، اجتماعی، آموزشی، اقتصادی و اکولوژیکی شهر ایرانی اسلامی باشد. زیرا زیرشاخص‌هایی با تأکید بر یکی از جنبه‌های اسلامی یا ایرانی آورده شده بودند واجد احراز مقادیر حداقلی نشدند.

با انجام این تحقیق، مشخص شد می‌توان با الگوسازی بومی نسبت به تعیین شاخص‌های شهر

1. Cronbachs Alpha

خلاق ایرانی اسلامی اقدام و بر مبنای آن خلاقیت شهرها را مورد قیاس قرار داد. این عامل می‌تواند به محرکی برای افزایش قابلیت رقابت‌پذیری شهرها بدل شده و باعث تعالی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهرها گردد. همچنین در مقیاس ملی و جهانی برای معرفی شهرهای خلاق ایرانی اسلامی به یونسکو از شاخص‌های مکانی و فضایی تعیین شده در این تحقیق استفاده نمود.

کتابشناسی

۱. اکبری مطلق، مصطفی (۱۳۹۲)، بررسی ابعاد نظریه شهر خلاق و تأثیر آن بر توسعه شهری پایدار با تأکید بر تجارت جهانی، همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری بوکان؛
۲. حسن‌زاده‌رنگی، ن. ت. الهیاری، ی. خسروی، ف. زائری و م. صارمی (۱۳۹۱)، طراحی پرسشنامه شکست‌های شناختی شغلی: تعیین روایی و قابلیت اعتماد ابزار، فصلنامه سلامت کار ایران، دوره ۹، شماره ۱؛
۳. حسینی، زهرا؛ زهرا قربانی و آرزو ابن احمدی (۱۳۹۴)، بررسی روایی صوری و محتوایی و پایایی پرسشنامه بررسی چرخه تغییر در افراد سیگاری، مجله دانشکده دندانپزشکی مشهد، دوره ۳۹، شماره ۲؛
۴. لندری، چارلز و فرانکو بیانچینی (۱۳۹۳)، شهر خلاق، ترجمه اصغر ضرابی، نساء خزایی و فریاد پرهیز، انتشارات شاخص پژوه، اصفهان؛
۵. محمدبیگی، ابوالفضل؛ نرگس محمدصالحی، محمدعلی گل (۱۳۹۳)، روایی و پایایی ابزارها و روش‌های مختلف اندازه‌گیری آنها در پژوهش‌های کاربردی در سلامت، مجله علوم پزشکی رفسنجان، دوره ۱۳، ۱۱۰-۱۱۵۳؛
۶. مشکینی، ابوالفضل؛ حسین حاتمی‌نژاد؛ حافظ مهدنژاد و فریاد پرهیز (۱۳۹۳)، شهر خلاق الگویی نوین برای توسعه دانش‌بنیان در حوزه مدیریت شهری، نشر آراد کتاب، تهران؛
۷. مشکینی، ابوالفضل؛ صفر قائدرحمتمی و علیرضا عسگری (۱۳۹۳)، ارزیابی تطبیقی شاخص‌های شهر خلاق در کلانشهرهای ایران (مطالعه موردی: شهرهای تهران و اصفهان)، اولین همایش ملی شهرهای خلاق و توسعه پایدار، مؤسسه شاخص پژوه اصفهان؛
8. Florida, R. (2008), *The rise of the creative class revisited*. New York, NY: Basic Books;
9. Florida, R. (2014), *The creative class and economic development*, *Economic Development Quarterly* 2014, Vol. 28(3) 196–205;
10. Jacob Trip Jan & Arie Romein. (2013), *Creative City Policy and the Gap with Theory*, *European Planning Studies*, 2014, Vol. 22, No. 12, 2490–2509.
11. Knight Foundation (2010), *Soul of the community 2010: Why people love where they live and why it matters: A national per*. Retrieved from <http://www.soulofthecommunity.org>;
12. Landry, C (2010), *Creativity, culture & the city A question of interconnection*, RUHR, *European Capital of Culture*;
13. Scott, Allen John (2014), *Beyond the Creative City: Cognitive–Cultural Capitalism and the New Urbanism*, *Regional Studies*, 2014, Vol. 48, No. 4, 565–578;
14. Vanolo, Alberto (2008), *The image of the creative city: Some reflection on urban handing in Turin*, *Cities*, 25, pp 370-382.